

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексахин И.В., Ткаченко А.В. Когда рождаются таланты. – Днепропетровск: АДП, 1999. – 179 с.
2. Выдрин Д. Факторы внутренней стабильности Украины // Політична думка. – 1994. - № 3. – С.23-24.
3. Дзюба В.И., Степанов А.П. Восхождение к гуманизму. – К.: Либідь, 1997. – 448 с.
4. Додонов Р.А. Ментальность нации и социальные реформы // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. Випуск 5. – Запоріжжя, 1999. – С.228 – 241.
5. Донченко Е.А. Социетальная психика. – К.: Наукова думка, 1994. – 207с.
6. Кривега Л.Д. Мировоззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества. – Запорожье: ЗГУ, 1998. – 202 с.
7. Павленко Ю. Украина и современные цивилизации: Материалы дискуссии "Украина в геополитическом интерьере конца XX века // Політична думка. – 1994. - № 3. – С.73-74.
8. Пахомов Ю. Украина на пути в мир // Політична думка. – 1994. - № 3. – С. 55-58.
9. Философский энциклопедический словарь /Гл. редакция: Л.Ф.Ильичев, П.Н.Федосеев, С.М.Ковалев, В.Г.Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840с.
10. Экономическая модель вуза в условиях рынка: Итоговый отчет по хозрасчетной научно-исследовательской теме № 23/98. – Запорожье, 2000. – 97с.

ВОЛОВИК Г.В.

СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ: ВЗАЄМОДІЯ ВІТАЛЬНОГО І СИСТЕМНОГО НАЧАЛ

Проблема визначення сутності суспільного життя на сьогоднішній день постає дуже актуальною. І не тільки тому, що людина не може перебувати поза межами суспільства, бо вона є його складовою частиною, виступає як фундамент, на якому будується суспільство. Являючи собою найвищий прояв життя взагалі, суспільне життя органічно поєднує в собі аспекти як біологічної, так і власно соціальної форми руху матерії. Як відомо, лише аналіз найвищого ступеню розвитку феномену дозволяє виявити сутність цього явища ("ключ до анатомії мавпи є анатомія людини," - а не навпаки). Без соціально-філософського аналізу життя людського суспільства принципово неможливо розкрити сутність Життя як цілісного, але суперечливого процесу. Вирішуючи цю проблему, ми бачимо, що науковці традиційно приділяли увагу феномену соціальності, тобто розглядали, перш за все, **СОЦІАЛЬНЕ** життя, а не соціальне **ЖИТТЯ**. Це певною мірою зумовлено пануванням у вітчизняній соціально-філософській парадигмі соціоцентричного підходу, згідно з яким складна і суперечлива природа людства зводиться лише до її соціально-економічної складової. Тому метою запропонованого тексту є спроба надати уявлення про суспільне життя як складний та суперечливий процес існування людських спільнот у формі діалектичної взаємодії вітального та системного начал.

Але, перш ніж перейти до аналізу цієї взаємодії, потрібно визначитись з такими поняттями, як суспільне і соціальне в філософії, науці та суспільній практиці. На сьогодні термін «соціальний» поширено використовується як синонім до слова «суспільний», як протилежне за значенням терміну «природний». Але слід відрізняти ці поняття одне від одного.

Справа в тому, що "соціальне" – поняття полісемантичне, і вживання цього терміну відбувається, як мінімум, у чотирьох значеннях.

По-перше, під соціальним розуміється складний – системний – рівень організації зв'язаних між собою структурних елементів, який має універсальний характер. В романо-германських мовах поняття «соціальне» має більш широке тлумачення, ніж в українській, і може бути використане для опису взаємодії, наприклад, мурах у мурашнику. В американському словнику соціології подається формулювання «соціального», де цей термін означає певні види комах та деякі певні види тварин, враховуючи людство, які існують разом, об'єднуючись у колонії та різні угруповання [1, 444]. Таке трактування (у широкому смислі слова) прямо протилежне традиційному для нас розумінню "соціального", як пов'язаного виключно з людиною. Тому для нас парадоксально виглядають фрази «біологічні соціуми», «соціалізація тварин» та інші. Цю проблематику активно розробляє соціобіологічний та кібернетичний напрямки соціального знання.

По-друге, поряд з «соціальним» у такому широкому значенні використовується більш звичне для вітчизняного суспільствознавства поняття «соціальна форма руху матерії», яка існує поряд з механічною, фізичною, хімічною, біологічною формами руху. «Це специфічна фаза саморуху субстанціональної основи Всесвіту, яка виникає на підставі розвитку суперечностей біологічного життя, функціонує як органічна планетарна система розумної живої речовини – соціальний організм, народжуючи при цьому таку за масштабами та характером суперечність, яка є іманентним джерелом останнього, виводить його на електромагнітну (енергетичну) форму життя або на космічний рівень саморуху» [2,110]. У цьому випадку «соціальне» практично ототожнюється з людством та його діяльністю по підтриманню процесу переходу від першої до другої природи. У цьому смислі «соціальне» виступає синонімом понять «людське», «суспільне».

По-третє, у межах соціальної форми руху матерії відрізняють власне соціальну сферу суспільного життя [3], або соціальне буття суспільства [4]. Ця соціальна сфера (соціальне буття) має власну специфіку та відрізняється від економічної, політичної та духовної сфер (економічного, політичного, духовного, екологічного буття). Поряд з соціальним до цього ж понятійного рівня відноситься також термін «громадянський», зокрема «громадянське суспільство».

По-четверте, існує зовсім вузьке значення поняття «соціальне», що пов'язане із задоволенням різноманітних людських потреб. У цьому сенсі вживаються словосполучення «соціальна політика», «соціальна робота», «соціальне забезпечення» та ін. На Заході використовується також поняття «гуманітарне» ("гуманітарні потреби", "гуманітарна допомога").

Перший із зазначених рівнів є, як ми вже зазначили, предметом дослідження кібернетики, другий - соціальної філософії, третій - соціології, четвертий - взагалі напрямок практичної діяльності. Оскільки нас цікавить соціально-філософський рівень аналізу, то ми будемо вживати поняття "соціальне" в другому значенні (соціальна форма руху матерії) - в широкому смислі, а також - в третьому значенні (соціальна сфера, (соціальне буття)) - у вузькому смислі. «У вузькому розумінні, - вважають В.П. Андрущенко і М.І. Горлач, - соціальне означає аспект, сторону суспільних відносин, з яких складається суспільство, стосується стосунків людей один до одного і до суспільства. Соціальне, у вузькому розумінні, відображає спосіб взаємодій між соціальними групами, шарами та індивідами як представниками груп, шарів в їх стані і ролі в суспільстві, образі та укладі життя, забезпеченні умов для цілковитої реалізації їх потреб. Різниця між поняттями суспільне і соціальне має не тільки теоретичне, але і практичне значення. Соціальні відносини, які характеризують взаємодію особистості через соціальні спільноти з суспільством є важливим аспектом економічних, політичних, культурних відносин. Капіталістичне суспільство – це не тільки стосунки між працею та капіталом (економічні суспільні відносини), але й стосунки між працівниками і підприємцем, профспілками та спілками підприємців і т.п., тобто соціальні відносини. ... Соціальне виражає певний тип зв'язку між людьми – зв'язки соціальні. Соціальний зв'язок народжується та репродукується самими умовами життя людей, які спонукають їх до об'єднання з іншими людьми у колективній праці по виробництву усього того, що необхідно для задоволення життєвих потреб. Без такого соціального зв'язку неможливо самозбереження, виживання людини. Соціальний зв'язок – перша і саме головна умова існування суспільного життя» [5,214].

Керуючись вищенаведеними аргументами, ми вирішили використовувати поняття «**суспільне життя**» для ознаки саме життя **суспільства**, складовими частинами та активними учасниками якого виступають люди та їх спільноти. Якщо репрезентувати суспільне життя у більш розгорнутому варіанті, воно постає у наступному вигляді:

Економічне життя

Політичне життя

Соціальне життя

Духовне життя

Таким чином, життя соціальне є лише компонентом суспільного життя, а дефініція «суспільне життя» охоплює більш широке коло явищ, ніж «соціальне життя»: воно пов'язане з біологічним життям, але його функціонування ми бачимо у межах ноосфери - ««міркуючого шару», який, народившись наприкінці третинного періоду, розгортається з того часу над світом рослин і тварин – поза межами біосфери та понад нею» [6, 149]. Суспільне життя включає життя людини, життя соціальної спільноти та життя суспільства у цілому, з цього приводу й слід розрізняти терміни «суспільне» і «соціальне».

Як відомо, для свого нормального функціонування і подальшого розвитку, людська спільнота повинна весті з природним оточенням постійний обмін енергією, речовиною та інформацією. Цей обмін протікає по двох основних напрямках, перший з яких характеризується безпосереднім використанням людиною природних ресурсів, зокрема, води, повітря, різноманітних видів рослин, тварин тощо. В основі цього виду відносин людини з навколишнім середовищем лежить задоволення необхідних людському організму вітальних потреб ("перша природа").

Другий вид відносин людини з природним середовищем цілком опосередкований її цілеспрямованою діяльністю - працею. Сутність цих відносин у тому і полягає, що людина створює те, чого не вистачає або немає в природі взагалі. Цей процес активного взаємообміну енергією, речовиною та інформацією з природним середовищем має своїм результатом появу так званої "другої природи", яка виступає в якості складної гіперсистеми, у котрій постійно відтворюється інформація про життя людської спільноти. Але якщо "друга природа" має своїм підґрунтям працю та виробництво матеріальних благ, то "перша природа" людини і суспільства базується на біологічних основах буття.

Значення матеріального виробництва, цієї "другої природи", постійно і стрімко зростає. Але чи означає це, що роль "першої природи" паралельно "зводиться на ніщо"? Очевидно, що ні. Навпаки, сучасні суспільні перетворення носять фундаментальний характер, торкаються глибинних вітальних та екологічних підстав людського існування. Людство відокремилася від тваринного світу, від природи, і цей "біологічний баласт", своєрідний "природний відбиток" назавжди залишився на людських спільнотах. Ось чому важливим науковим завданням є аналіз взаємовідносин обох складових людської сутності: як вітального, так і системного начал.

Зрозуміло, співвідношення біологічного і соціального не залишається незмінним протягом усього процесу антропосоціогенезу (через співвідношення біологічної і соціальної природи самої людини). Проте, при цьому не можна ігнорувати жодної з цих протилежностей. Сама "друга природа", за словами В.С.Баруліна, "одночасно цілком і цілком суть природа і цілком суть суспільство" [7,11]. Життя не можна цілком і повністю дослідити, якщо розглядати лише одну з його частин, треба враховувати всі його складові для отримання цілісного уявлення.

У межах соціоцентричного підходу, як зазначалось вище, існувала думка про те, що біологічне життя не слід детальніше вивчати, достатньо лише поверхових знань про нього (можна і взагалі ігнорувати його існування), словами В.П.Андрущенко і М.І.Горлач: "Раніше і зараз в філософії, соціології, а також в конкретних науках, панують обмежені, однобічні інтерпретації вчення про людину, підкреслюються лише її соціальні характеристики, а будь-які спроби вивчення біології людини не беруться до уваги. Фактично біологія людини вульгаризаторськи розумілася як деякий аморфний субстрат, який формується суспільством" [5,203], тобто біологічна організація – це щось таке другосортне, це те, що завжди існувало, існує і буде існувати, тому для нього не треба ніяких особливих підходів вивчення, а вже соціальному життю слід приділяти набагато більше уваги при дослідженнях, тому що воно є чимось вищим за біологію (і це дійсно насправді по класифікації життя), новим, тобто соціальна організація людини – це все, що потрібно знати про людину в цілому. Але це не зовсім так. Біологічне (вітальне) начало є, так би мовити, базисом для соціального (системного) начала, і немає потреби розглядати їх окремо, чи протиставляти одне одному. Тому не зовсім коректним виглядає вислів Ю.І.Семенова про те, що «соціальне могло виникнути лише в запеклій боротьбі з біологічним» [8, 30]. Треба зважати на те, що біологічна організація дала змогу існувати соціальній, виникнення соціального відбулося на підвалинах біологічного, тому про боротьбу не може бути і мови.

На нашу думку, протидія соціоцентричного та вітацентричного підходів у соціальній філософії повинна змінитися пошуком спільних соціовітальних моментів існування людини та суспільства. Важливість такого методологічного підходу підкреслюється впровадженням у понятійний ряд соціальної філософії терміну "ковітальні спільноти" (від лат. со... - префікс, що означає об'єднання, спільність, vitalis - життєвий), до яких відносяться сім'я, етноси, нація, носії певної культури (європейської, американської, східної тощо), неформальні групи на виробництві, в управлінських, комерційних, військових та інших структурах [9, 6].

Дійсна причина виокремлення вітального та системного начал суспільного життя полягає в тому, що немає можливості повністю задовольнити потреби зростаючого народонаселення через обмеженість природних ресурсів. Таке становище може призвести до деградації біосфери, де ми живемо, і як наслідок цього - знищення умов існування подальших поколінь людства. Іншими словами, ми зараз живемо в умовах екологічної кризи – це «тип екологічної ситуації, яка характеризується порушенням динамічної рівноваги системи «суспільство - природа», надзвичайним загостренням її основної суперечності, що робить необхідним зміну зв'язків усереднені системи за допомогою екологічної діяльності. Являючи собою кризу системи, вона знаходить своє відбиття і в стані підсистем, в розвитку їх внутрішніх суперечностей. У русі цих підсистем, в їх взаємодії лежить можливість екологічної кризи, але від них і залежить і її розв'язання» [4, 162]. Однак, екологічна криза може привести за собою екологічну катастрофу, з якої вже немає ніякого виходу, «сучасний стан природи незаперечно підтверджує побоювання мудрих людей стародавнього світу, висловлене в доступному загальнонародному сприйнятті пророцтві про обов'язковий і неминучий кінець світу, воскресіння мертвих, прихід Бога для вчинення Страшного Суду» [10,21], тому, дивлячись на таку багатообіцяючу перспективу, ми вважаємо, що у нас ще є можливість зберегти життя на нашій планеті.

Аналізуючи шлях, яким пройшло людство, нашу історію, ми бачимо, що причиною екологічної кризи постає, перш за все, нерозумна діяльність людини, яка нанесла і продовжує наносити природі непоправної шкоди. «Своїми діями людина брутально втрутилася до процесу еволюційного розвитку на Землі та ліквідувала незалежне від неї існування біосфери, хоч і не змогла, як не намагалася, відмінити фундаментальні закони, які нею керують, та цілком звільнитися від їх впливу» [11,10]. Ніколи ще так гостро перед людством не поставали проблеми взаємовідносин вітального і системного начал як наприкінці XX століття. Як відзначає Федір Канак, «екологічні кризи знайомі людству здавна, і воно кожного разу повертало ситуацію на свою користь. Проте сучасній екологічній кризі властиві прикмети, яких ми досі ніколи не спостерігали. Людству ще належить усвідомити, що після ресурсозабезпеченої доби воно перебуває на інший, по суті, планеті й само стало іншим – як щодо кількості, так і щодо розмаїття потреб» [12,145].

Сутність сучасної екологічної ситуації, по С.Є.Крапивенському, можна звести до трьох основних моментів:

«1. Відбувається надзвичайно швидке (по експоненті) вичерпання природних ресурсів суспільства – сировинних, енергетичних. Один приклад: людство спалює в цей час близько 3 млрд. тонн нафти на рік і, таким чином, з такими темпами споживання цей природний продукт, який неможливо відтворити, зникне протягом 40 років.

Відбувається надзвичайно швидке (по експоненті) забруднення природного середовища – атмосфери, гідросфери, літосфери, що веде до катастрофічних наслідків як от «озонових дір» і т. інш.

Відбувається надзвичайно швидке (по експоненті) зростання чисельності людства» [4,164].

Соціальне походження цих моментів не залишає сумніву, тому при проведенні досліджень необхідно враховувати соціальні фактори, що впливають на вирішення цих питань. «Будь-яка зміна у навколишньому середовищі призводить до зміни самої людини. Але це треба усвідомлювати. Коли людина розуміє причини і наслідки своїх вчинків (причому – позадискурсивно!), то вона здатна змінити свою поведінку» [13,149]. Стає очевидним необхідність появи нового мислення, культури, свідомості, які базуються на екологічному знанні. Усвідомлення цього громадянами нашої країни знайшло відбиток у статті 16 Конституції України, а саме: «Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави» [14,7], а також у статті 66 Конституції, де наголошено, що «кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки» [14,26]. Також початком цього виступає так звана коеволюційна стратегія, розробка якої ведеться вітчизняними вченими в цілях реабілітації в співвідношенні суспільства та біосфери, вітального та системного начал. Коеволюційна стратегія припускає можливість гармонійного розвитку суспільства та природи, без надання переваги одній із цих сторін, тобто необхідним представляється досліджувати характер стосунків між ними, а також розглядати, як вони впливають на практичну діяльність людини. Крім цього, слід зауважити, що «мова не йде про перетворення природи, а про адаптацію до неї, збереження та розвиток екосистем, створення штучного середовища там і у такій формі, щоб воно не деформувало природне середовище існування людини.»[5,478].

Ця стратегія спрямована на зовсім нове розуміння природи, вона орієнтує людство на ствердженні в свідомості людей нової моральності. Її метою виступає вплив на зміну пізнавальних та ціннісних орієнтацій людей [15,3-30].

Для того, щоб життя на Землі існувало ще протягом багатьох років, необхідно, щоб вітальне та системне начало були у однаковому співвідношенні та взаємозв'язку, «людство як жива речовина, нерозривно пов'язано з матеріально-енергетичними процесами певної геологічної оболонки землі - з її біосферою. Воно не може бути фізично від неї незалежним жодної хвилини» [16,172], а для цього потрібне спільне детальне дослідження суспільства та біосфери, а також спрямування їх на збереження та розвиток людства. Ця можливість буде реалізована тільки в тому випадку, коли все, що відбувається в біосфері, буде керуватися **розумом**. «Виникнення ноосфери – це закономірний етап у розвитку матерії, обумовлений специфікою взаємодії ентропії та інформації. Таке розуміння антропогенезу стає більш очевидним та сприяє все більш широкому та глибокому висвітленню такої проблеми антропології, як перехід біологічної форми руху у соціальну» [17,206].

Але перш ніж життя буде протікати під керівництвом розуму, воно повинне, по І.С.Шкловському, «пройти величезну еволюцію. Рушійною силою цієї еволюції є властивість організмів до мутацій та природний відбір. В процесі такої еволюції організми все більш і більш ускладнюються, а їх частини – спеціалізуються. Ускладнення організмів іде як в якісному, так і у кількісному напрямку. Наприклад, хробак має лише 1000 нервових клітин, а людина – приблизно 10 мільярдів. Розвиток нервової системи суттєво збільшує властивості організму до адаптації, їх пластичність. Ці властивості високорозвинутих організмів є необхідними, але недостатніми для виникнення розуму. Останній можна визначити як адаптацію організмів до їх складної соціальної поведінки» [18,203]. І коли вже пройдуть ці означені процеси, тоді вже можна говорити про «формування «колективного загальнопланетного Розуму», який має стати такою ж епохальною подією, як виникнення життя. Цей розум покликаний опрацювати засади взаємовідносин між людиною і природою, подальшого розвитку системи «суспільство-природа» і формування такого інтелектуального стану в соціумі, коли воля людини буде готова до реалізації її задумів»[19,151].

Як зазначав В.Вернадський, «ноосфера (сфера розуму, «сфера взаємодії природи та суспільства, у якій людська діяльність постає обумовленим фактором розвитку» [5,478]) це нове геологічне явище на нашій планеті. Тут вперше людина постає найбільш великою геологічною силою. Вона може і повинна перебудовувати своєю працею та думкою сферу свого життя, перебудовувати цілком і повністю, порівнюючи з тим, що було раніше. Перед нею відкриваються все більш широкі можливості» [16,184-185].

Таким чином, потрібен однаковий розвиток як людини, так і суспільства, а також природи, без пріоритетності якогось із них, при цьому задоволення усіх вітальних потреб повинно відбуватися з врахуванням інтересів майбутніх поколінь, «ми повинні усвідомлювати, що усі ми, що живуть зараз, відповідальні за збереження життя на Землі, відповідальні перед нашими нащадками, майбутніми генераціями-спадкоємцями» [11,403].

ЛІТЕРАТУРА

1. David Jary, Julia Jary. HARPERCOLLINS Dictionary of Sociology. Copyright© 1991 by HarperCollins Publishers, Ltd. – 602p.
2. Бех В.П. Человек и Вселенная: когнитивный анализ. – Запорожье: ПА «Гандем - У», 1998. – 144с.
3. Барулин В.С. Социальная философия. Ч.1.: Учебник. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 336с.
4. Крапивенский С.Э. Социальная философия: Учебник для гуманитар.- соц. специальностей высших учебных заведений. 3-е изд., испр. и доп. – Волгоград: Комитет по печати, 1996. – 352с.

5. Социология. Наука об обществе. Учебное пособие / Под общ. ред. В.П. Андрущенко, Н.И. Горлача. – Харьков: Институт востоковедения и международных отношений. Харьковский колледжиум. Кафедра истории, философии и политических наук, 1996. – 688с.
6. П.Т. де Шарден. Феномен человека. М.: Гл. ред. изданий для зарубежных стран изд-ва «Наука», 1987. – 240с.
7. Барулин В.С. Социальная философия. Ч. 2. - М.: Изд-во МГУ, 1993.
8. Семенов Ю.И. На заре человеческой истории. – М., 1988.
9. Життя етносу: соціокультурні нариси: Навч. посібник / Б.Попов (керівник авт.колективу), В.Ігнатов, М.Степико та ін. – Київ: Либідь, 1997. – 240с.
10. Жадько В.А. Соціально-духовні виміри світоглядної свідомості. – Запоріжжя, 1997. – 166с.
11. Алексеенко И.Р., Кейсевич Л.В.. Последняя цивилизация? Человек. Общество. Природа. – К.: Наукова думка, 1997. – 417с.
12. Канак Ф. Можливості етичного коригування економіки // Філософська думка, 1999, № 3.
13. Мостяев О. Буддизм Ваджараяни та екологічна етика // Філософська думка, 1999, № 3.
14. Конституція України. – К.: Преса України, 1997. – 80с.
15. Моисеев Н. Н. Современный антропогенез и цивилизационные разломы. Эколого-политологический анализ // Вопросы философии. 1995, №1, с. 3-30.
16. Вернадский В.И. Начало и вечность жизни / Сост., вступ. ст., коммент. М.С.Бастраковой, И.И.Мочалова, В.С.Неаполитанской. – М.: Сов. Россия, 1989. – 704с.
17. Югай Г.А. Общая теория жизни: (диалектика формирования). – М.: Мысль, 1985. – 256с.
18. Шкловский И.С. Вселенная, жизнь, разум / Под ред. Н.С.Кардвшева и В.И.Мороза. – 6-е изд., доп. – М.: Наука. Гл. ред. физ. – мат. лит., 1987. – 320с.
19. Голубець М.А. Плівка життя. – Львів, 1997. – 186с.

ВОРОНОВ Е.Е.

ДЕТЕРМИНАНТЫ ОПТИМИЗАЦИИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МОРАЛЬНОГО УЩЕРБА ЛИЧНОСТИ

Сегодня одной из наиболее актуальных проблем юриспруденции является проблема правового регулирования морального ущерба личности. Это обуславливается сложностью определения, каким же именно образом и в какой мере тот или иной социальный или общественно-психологический фактор воздействует на моральное сознание человека?

Под моральным ущербом следует понимать затраты неимущественного характера вследствие моральных или физических страданий или иных негативных явлений, причинённых физическому либо юридическому лицу действиями (бездействиями) других лиц.

А так как феномен морального ущерба личности имеет двойственную природу – нравственно-правовую, то в его понятии и находят своё преломление категориальные структуры правового и нравственного сознания. Т.е. исследование данного феномена возможно только на стыке наук юриспруденции, социологии, философии и этики.

Всеобщей и необходимой предпосылкой социально-философского анализа феномена морального ущерба личности является выявление основных детерминантов оптимизации его правового регулирования. Это своего рода поиск наиболее рациональных и эффективных путей правового регулирования морального вреда в условиях нестабильной социально-экономической системы и, соответственно, находящейся на стадии становления и развития правовой базы Украины. Представляется, что любые начинания в этом процессе должны позитивно отразиться на построении социально ориентированной рыночной экономики и её гуманистической идеологии. И, в первую очередь, будет внесена ясность в порядок присуждения взыскания по иску о моральном ущербе и самом размере этого взыскания, что также покончит с имеющим сегодня место различного рода спекуляциям со стороны лиц, претерпевших моральный ущерб, и судебной власти.

Правовое обоснование и определение детерминантов оптимизации правового регулирования морального ущерба личности – это проблема совершенствования системы компенсации неимущественного вреда. С другой стороны, решение этой комплексной проблемы должно послужить своего рода теоретической и методологической основой для практического предотвращения данного явления в обществе вообще.

В юридической литературе и соответствующих законодательных актах раскрывается в общей форме понятие **имущественного и неимущественного** вреда (морального ущерба). Такое жёсткое разграничение двух видов вреда представляется оправданным в тех случаях, когда речь идёт о формальном подведении фактов нанесения ущерба под стоимостную (денежную) форму их выражения. Однако имущественный вред содержит в себе элемент **нравственных страданий и переживаний** личности, т.е. неимущественный вред.

В действующем законодательстве Украины говорится, что имущественный вред выражается в возникновении у потерпевшего реального ущерба, в лишении его возможности получить запланированные доходы, в несении потерпевшим каких-либо дополнительных материальных убытков. Главной особенностью имущественного вреда является то, что он всегда может быть выражен конкретной денежной суммой.